

Surovčák, Martin; Zourgos, Isidoros

Isidoros Zourgos, O vlastní duši

Neograeca Bohemica. 2024, vol. 24, iss. [1], pp. 84-90

ISSN 1803-6414 (print); ISSN 2694-913x (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/NGB2024-24-6>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81890>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 26. 03. 2025

Version: 20250325

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Isidoros Zourgos, O vlastní duši

Překlad: Martin Surovčák | <https://doi.org/10.5817/NGB2024-24-6>

V současné řecké próze bychom těžko hledali autora, který by byl historií svého rodného města fascinován tolik jako soluňský spisovatel, scénárista a pedagog Isidoros Zourgos (*1964). Soluň v různých historických etapách tvoří kulisu jeho románů *Fraust* (Φράουστ, 1995), *Pár a jedna noc* (Λίγες και μία νύχτες, 2017), *Staré a nové země* (Παλιές και νέες χώρες, 2023) a okrajově i románu *O vlastní duši* (Περί της εαυτού ψυχής, 2021), z něhož přinášíme následující ukázkou.

Hlavní hrdina a vypravěč v jedné osobě, pisář Stavrakios Kladas, se v něm ohlíží za svým spletitým životem na pozadí událostí přelomu 11. a 12. století, kdy slábnoucí byzantská říše čelí vpádu tureckých hord do Malé Asie a politickým otřesům. Jako malý chlapec je Kladas za tragických okolností nucen opustit rodný kraj a uchýlit se do bezpečí Konstantinopole, kde nastoupí jako opisovač knih ve Studijském klášteře. Když ho Michael Psellos požádá, aby z kláštera ukradl vzácný antický svitek, vydává se opět na útěk. Při svém putování byzantskou říší a hlubinami vlastní paměti se zamýšlí nad mnoha otázkami, jako jsou potřeba tepla rodinného krbu, odvěká lidská touha po svobodě a nevyzpytatelnost osudu.

Zourgosův zatím předposlední literární počín v sobě spojuje prvky žánru Bildungsroman a techniky románu v dopisech a antirománu. Rovněž vyniká živými dialogy, bohatým, hutným jazykem i neotřelými metaforami. Román získal ocenění Řecké společnosti překladatelů krásné literatury.

Pergamenový kodex, sešit první¹

Roku 665² od stvoření světa – napsal notáři³ Stavrakios
za vlády Manuela Komnena, z Kristovy vůle císaře

Pane, pomoz zasloužilému pamětníkovi.

Kéž přijde Tvůj anděl a postrčí klubko mé paměti, i kdyby se mělo rozkutálet. Osaměl jsem na břehu omývaném vlnami Marmarského moře, s nimiž mě pojí

1 Zourgos, I. 2021. *Peri tis eastou psychis*. Athina: Ekdoseis Pataki, 17–27. [Ζουργός, Ι. 2021. *Περί της εαυτού ψυχής*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 17–27.]

2 Byzantinci měřili čas především od stvoření světa. Věřili, že k němu došlo roku 5508 př. Kr. Teprve v pozdějších staletích se pod vlivem Západu začal používat letopočet odvozený od Kristova narození. Stavrakios Kladas napsal své dílo v roce 1144.

3 Písař.

vzájemná známost. Čas ubíhá jako cesta do kopce, na jehož vrcholu se nachází stáří, kde nyní dlím v očekávání. V ruce držím pero a čekám, až se má paměť skutálí dolů. Tady vysoko na konci času je chladno. Zatímco mi vítr smotává vlasy a vousy, pociťuji dosud nepoznaný hlad a podobám se biblickému prorokovi Eliášovi. Čekám, až mi havran přinese chléb k snídani a maso k večeři – psaní za denního světla a vzpomínky na prahu spánku.

Pomoz mi, Pane, neboť právě Tvého havrana čekám.

Narodil jsem se ve stínu hradního města, které po staletí bývalo skvostem a chloubou. Objevuje se v rukopisech, řečích, historiích a kronikách, ale nezůstalo po něm nic než jméno.

Vzpomínám si, jak stíny věží, kopulí a vysokých hradeb kreslily obrazce do hlíny zoraných polí, když se slunce odpoledne sklánělo k obzoru. Údolí s napnutou kůží, připomínající pergamen, tehdy bývalo úrodné díky vodě a krumpáčům rolníků.

Údolí sice nikam nezmizelo, ale pryč tam všechno leží ladem a změnilo se v pastviny, protože ničí ruce již neobdělávají půdu. Ty tam jsou vinice i pole pšenice, bourci hovíci si v morušových listech, tkalcovské stavy... Město je zpusťosené a jeho trosky skýtají domov jen kočovníkům, kteří si v něm rozložili své stany. Horké prameny a lázně s mozaikovými podlahami už dávno ohlodal zub času. Údolím se rozléhá jen bečení ovcí a večer psí štěkot odhánějící duchy zemřelých, jako byla má matka a můj otec...

Narodil jsem se do panské rodiny v úrodném údolí, avšak netrvalo dlouho a nastala doba chaosu, který přerůstal v peklo na zemi. Přešly časy, kdy lidské živobytí viselo na vlásku. Domy, sýpky, stáda – o to vše se lidé dělili s náhodou, či spíš zlým osudem. Zavládlo bezpráví a strach. Jednou se na nás vrhly bandy zběhlých žoldnéřů, jindy zase turečtí kočovníci z dalekých pustin, jedni stejní neznabozi jako ti druzí. Nájezdníci pokaždé přicházeli ze stejné světové strany, od východu, kde se každého dne z lůna slunce rodilo světlo.

Narodil jsem se v Dorylaiu⁴ roku 1064 po Kristově vtělení. Spatřil jsem světlo světa na statku za městem pár let předtím, než se z rozlomeného úlu dějin vyrojily včely a zabodly svá žihadla do chorého těla byzantské říše. Tehdy jsme se dali na útěk před pronásledovateli, abychom si zachránili holé životy. Mezitím uplynulo čtrnáct měsíců od potupné porážky císaře Romana u Mantzikertu v nehostinné arménské krajině.

Všechno začalo na počátku X. indikce⁵ roku 1072 od narození Krista Spasitele. Když odhrnu závěs času, vybavím si večer před útekem, jako by se odehrál včera.

4 Eskişehir v dnešním západním Turecku.

5 Číslo označující pořadí konkrétního roku v rámci patnáctiletého cyklu.

Naslouchal jsem dlouhou chvíli hovoru ozývajícímu se z jizby rodičů. Šeptem a nejistě pronášená slova připomínala plazící se ještěrky hledající úkryt. Těch pár našich sloužících už dávno odešlo do bezpečí. Otec s matkou se o něco přeli. Světlo procházející škvírou ve dveřích napovídalo, že se uvnitř něco děje. Pruh světla střídavě sílí a slábl, protože otec každou chvíli ustaraně vzdychal a matka v rozčilení přecházela z místa na místo a zastiňovala mdlé světlo knotu lampy, jehož slaboučký plamínek stěží stačil na to, aby zahnal tmu.

Musel být konec léta nebo spíš začátek podzimu. Pamatuji si to, protože jsme v přízemí měli už nějaký čas naskládané ovoce, které začalo vydávat nakyslou vůni. Okno naší jizby zůstávalo otevřené, ozýval se cvrkot a noční vánek s sebou unášel pach stájí.

Na rozdíl od mých bratrů moje víčka toho večera netlačil spánek. Theofylaktos, s chmýřím pod nosem a nataženými dlouhými nohama hubenými jako tyčky, spal hlubokým spánkem, zatímco tenký paprsek měsíčního světla procházel oknem a dopadal na jeho holé stehno a lněnou příkrývku barvy lví hřívy. To všechno si vybavuji.

Od doby, kdy jsem začal vnímat svět kolem sebe, jsem spal ve stejné posteli s o pět let starším bratrem Ioannisem, prostředním synem Alexandra Kladase, který té noci usnul dříve než Theofylaktos. Ležel opřený o zeď mimo dosah měsíčních paprsků a nebyl vidět. Jeho přítomnost v jizbě prozrazoval jen pach jeho pokožky, tělo nezralého chlapce, osmahlé sluncem a odřené od nízkých větví olivovníků. Otec ho tehdy přestal posílat k učiteli do města a vlácel ho po olivových hájích, stejně jako to vloni udělal i se starším synem. Brával ho s sebou, aby mu ukázal a odhalil tajemství našich starých vrtošivých olivovníků a poradil mu, jak na ně.

Už jako děti jsme věděli, že se olivovníky v naší rodině odpradávná dědily, že mají vlastní duši a poskytují útočiště všem duchům v údolí. O dutinách a vrásách jejich kmenů se mi často zdávalo ve snech. Strachy jsem se převaloval v posteli, třásl jsem se při pomyslení, že až zestárnu a stanu se duchem, budou moje tváře jako tvrdá kůra vlnící se od stromu ke stromu a připomínající dřevěné moře.

Dětem připadá spánek jako únos. Připlíží se po špičkách, znenadání vás popadne, zavře vám oči a odvede vás do jiného světa. Myšlenky necháte odplout bez rozloučení stejně jako obraz otevřeného okna se zářícím měsícem. Utichne vrzání postele, šepot rodičů v jizbě, zmizí kočičí oči hlídkující ve tmě. Únosce vám zacpe ústa a potom vás odevzdá, abyste se nechali lehce ukolébat malou smrtí.

Propadl jsem se až do následujícího rána. Probudila mě vůně mléka vařícího se v kuchyni a frkání hnědé klisny zpod přístřešku, když ji Thomas zapřahal

a zahrnoval ji přitom něžnými slůvky. Vyšel jsem ven ke kašně na dvoře, abych se umyl. Vzpomínám si, že opodál stáli nějací nádeníci, kteří v rukou drželi brousky a zuřivě s nimi brousili srpy a kosy. Ten zvuk byl protivný, a navíc mi přišlo divné, že se ráno pustili do broušení s takovou vervou, když bylo přece několik týdnů po sklizni a nadité pytle měly namířeno do mlýna. Přestal jsem si tím však lámat hlavu, protože moji pozornost upoutal zástup mravenců s černými hlavičkami vlekoucí mrtvého brouka do mraveniště.

Toho rána jsem se probudil takto poblouzněný. Byl jsem na statku nejmladší a nejhýčkanější. Měl jsem výsostné právo lelkovat, kdykoliv jsem měl náladu, a ráno jsem se mohl oddávat lenošivému snění, kdykoliv se mi zachtělo, zatímco Theofylaktos si chystal torbu s psacími potřebami, aby ho Thomas odvedl k učitelovi do města. V době výuky navštěvoval Thomas lázně v centru města, prohodil pár slov s holiči a přítelem mastičkářem a dozvídal se tak čerstvé zprávy přicházející z Konstantinopole. Tou dobou poslouchal Ioannis příběh o každém starém olivovníku z úst našeho otce Alexandra Kladase, který se častokrát rozpovídal tak, že jeho vyprávění nebralo konce. Toho rána však na jeho příkaz nikdo nepustil statek. Kdosi dokonce odpřáhl hnědou klisnu a zavedl ji zpět do stáje.

První hodiny toho dne jsem byl zabraný sám do sebe. Duchem jsem byl u řeky. Den co den jsem prosil každého, kdo šel kolem, aby mě tam zavedl s prutem, který jako by byl živý a netrpělivě čekal, až ho pověsím nad vodu a nechám háček zkusit štěstí. Protože jsem byl duchem nepřítomný, unikal mi ruch panujících doma, u kádě na šlapání hroznů, u pece a v zahradách. Nepřikládal jsem žádnou váhu tomu, co se proslýchalo – poslouchal jsem vůbec? – a nevěnoval jsem pozornost ani zlým zprávám, které si slučky šeptaly do ucha. Neznal jsem obavy a neviditelný strach, které kroužily jako vlaštovky, míhaly se ve větru jako vypraná prostěradla, když jsme je věšeli na verandě. Vůbec jsem nevnímal závan smrti unášející oblaka zlověstného černého pylu, který přenesl přes vysokou ohradu a rozesel ho po kravíně, kurnících, vinném sadu i samotném domě.

Dnes, po mnoha letech, které snad nejsem schopen ani spočítat, se mi vybavují rozhovory žen plné strachu, trousící se tu a tam jako zbytky jídel a kosti po nějaké slavnosti. Vzpomínám si na jejich kusá slova, vzdychání a křížování. Já jsem však tou dobou nemyslel na nic jiného než na ryby v řece, připomínající stříbrná vřetena nad hladkými kameny, které jen čekaly na to, až spolknou osudový háček s návnadou a zatřepetají se ve vzduchu ve světle poledního slunce.

Kolem poledne – to jsme ještě neměli tušení, že se blíží zlá hodina útěku – se role našeho ochránce ujal Thomas, nejstarší sloužící na statku. Ten svědomitý Thomas, který byl ve službách pána Alexandra Kladase od dětství a za svou zodpovědnost si vysloužil tolik svobod jako nikdo jiný z neotesané chudiny, ze které pocházel.

Nejprve se ozval matčin křik od velkého přístřešku, potom hlas pána Alexandra Kladase křičícího na Thomase, aby šel okamžitě za ním. Moje poslední vzpomínka na otce je, jak stojí uprostřed dvora a rozčileně mává rukama na Thomase. Ze širokého pásu mu čouhala kulatá hlavice jílce meče. Otec byl odhodlán bránit svůj domov. Tehdy jsem ještě věřil, že to dokáže.

„Utíkejte!“ zakřičel na nás Thomas bledý v tváři, jako bychom slavili saturnálie a chtěl nás rozesmát obličejem bílým od mouky jako kdysi večer u ohně.

Nikdo z nás neměl boty, protože země byla teplá – srpne, měsíci líbezný, kéž bys byl dvakrát do roka! – a na sobě jsme měli jen lněné šaty lehké jako pavučina.

„Utíkejte k řece!“

Šel vpředu, za ním Theofylaktos a kousek dál Ioannis. Jako poslední jsem za nimi kráčel já. Já, který jsem nevěděl, co se děje. Já, který jsem se těšil, až nám matka za pár týdnů uvaří první letošní kdoule na medu. Já, který jsem stačil popadnout jen prut. Král trpaslíků odcházející do vyhnanství vstříc smrti s žezlem v ruce.

Ted', po tolika letech, se usmívám uprostřed pustiny, zahleděný do jiných vod, do vod moře. Kdopak by se neusmál při vzpomínce na dětství?

Já, Stavrakios Kladas, narozen v Dorylaiu v thematu⁶ Opsikion, mám před sebou oškrábaný použitý pergamen, který v původním stavu musel stát celé jmění, protože byl vyroben z kůže nenarozeného telete. Od posledního použití se poněkud leskne a trochu připomíná zrcadlo. Vidím v něm celý svůj život.

Narodil jsem se v údolí řeky Temvros a jejího přítoku Vathys, což v naší řeči znamená „hluboký“. Vathys měl hluboce temnou barvu stejně jako moje vzpomínky. Den odchodu do vyhnanství se vryl do mé duše hluboko jako na dno studny. Ale jen já tomu přítoku říkám Freatios,⁷ nikdo jiný. Od dětství mám ve zvyku dávat věcem vlastní jména, abych tak obnovil soulad mezi světem a svou vlastní pravdou, abych vrátil padající předměty na jejich místo, neboť jak se praví v jakýchsi ošoupaných starověkých řeckých svitcích, které jsem opisoval, Země je kulatá a neustále se otáčí. Vzhledem k jejímu otáčení jsem ve svém ky mácejícím se životě toužil zůstat nehybný.

Narodil jsem se deset let poté, co nebe ozářila dechberoucí hvězda.⁸ Vyprávěla mi o tom chůva, když jí docházely pohádky a nechtělo se mi spát. Ta

6 Správní jednotka byzantské říše.

7 Z řec. φρέαρ, tj. studna.

8 V r. 1054 byla pozorován výbuch supernovy.

hvězda prý po mnoho nocí budila na nebi hrůzu a obchodníci přicházející z dalek Orientu říkali, že ji zaznamenaly i jiné národy na samém konci světa.

Z těch, kteří se narodili pod jasnou hvězdou o deset let dříve než já, se možná stali vážení pánové. Věštila to ostatně nebeská záře. Já jsem mezi ně nepatřil. Moje hvězda připomínala spíš obyčejnou lampu se slabým knotem, jaké se používaly na venkově. I když moje hvězda plane už osmdesát let, nikdy mi nesvítla na žádnou dalekou cestu nebo svatou pouť. Moje hvězda je keramická lampa, která hoří jen proto, aby mi posvítla na stůl, lavici, kalamář a rákosové pero...

Naše údolí bylo široké a končilo v nedohlednu. Matně se mi vybavuje jeho obraz, císařské hřebčiny, vojenské tábory obehnané hlubokým příkopem, vojsko čekající na povely přicházející z města Konstantinova. Naším krajem vedla cesta do Orientu směrem k horám Kilikie a každý cestovatel, který do něj zavítal, mířil k horizontu tam, kde každé ráno vychází slunce.

Měli jsme mnoho zvířat a pozemků, o které se starali lidé z nedalekých osad. Kromě obhospodařování polí a dobytka udržoval můj otec styky i s armádou. Byl prostředníkem mezi cechem koželuhů a důstojníky, kteří měli na starosti zásobování. Dodával jim opasky, otěže, nejrůznější postroje, torby, sandále a všelijaké kůže. Na našem kraji byl vždy závislý opevněný vojenský tábor, kde se soustředily císařské pluky před tažením jednou na východ, jindy zase na jih. To všechno se začalo rozpadat a obracet v trosky od chvíle, kdy byl Romanos, z Kristovy vůle císař, pokořen u Mantzikertu a nastal veliký ústup. V té válce, jak jsem později pochopil, nezvítězili Seldžukové, ale chaos.

Naše říše stonala, což jsem zjistil po letech, když mě životní cesta zavedla do písáren, klášterů, hradů i samotného císařského paláce. To poslední léto v našem údolí jsem však nemyslel na nic jiného než na ryby a tolik jsem si přál dojít k přítoku Freatiu. Hodina útěku už sice udeřila, mně však zprvu nedocházelo, že na nás spadla síť, obemkla nás a stahovala, aby z nás udělala shluk masa a kostí a nasýtla lačnou Smrt.

Kdo přesně byli nájezdníci, kteří přitáhli za humna? Kdo to onoho poledne vtrhl do našeho domova? Ruku do ohně bych za to nedal. Byli to jinověrci, jak jsme se později dozvěděli od Thomase, muži odění v kůži, kteří nejspíš uctívali hromy, hladové hordy, barbarští nájezdníci, zplozenci anarchie, která poslední měsíce vládla východním provinciím. Náš domov smetly dozvuky Mantzikertu. Bestie, které rozsápaly moje rodiče, se zrodily v močálech pekla a v nastalém bezvládní se množily jako krysy a sápaly se dokonce i po sešlém tělu Konstantinopole.

Doběhli jsme udýchaní na břeh Freatia, přítoku mohutného Temvru, a schovali se v rákosí. Když tak nad tím přemýšlím, muselo vypadat směšně, jak jsem uprostřed tisíců rákosů svíral v ruce rákosový prut donesený z domu. V jednu

chvíli mi Theofylaktos vytáhl prut z rukou a rozčileně ho zahodil opodál mezi jemu podobné rákosy. Bylo mi do pláče. Těkal jsem pohledem po bratrech a po vodě v řece, jako bych ve svém zoufalství hledal pochopení u ryb, které jsem neměl šanci chytit holýma zpocenýma rukama.

Vzpomínám si, jak mě Thomas vzal za ramena a přitiskl mě k sobě. Ucítil jsem jeho pot. Teprve po letech jsem si spojil pach jeho starého těla s tím, že nemohl čekat krveprolítí a nestihl se vykoupat v městských lázních. Políbil mi vlasy a jemně mi sklonil hlavu směrem ke kořenům rákosů. Teď už vím, že chtěl ošálit mé smysly, že mě chtěl ušetřit budoucích nočních můr. Nechal jsem se unést a zavřel jsem oči, když tu mě Ioannisův hlas vytrhl z letargie:

„Náš dům hoří!“

Najednou jsem zvedl hlavu a vysmekl jsem se z Thomasova objetí. Před námi se rozprostírala řeka, jejíž břehy byly poseté žlutými skvrnami, a za námi rostl do výšky mohutný sloup dýmu, kazící idylu blankytného nebe. Bylo slyšet zoufalé volání a křik. Obraz konce starého světa, s nímž jsem se loučil, mě bolel v oku jako tříška. Strádat jsem hleděl na hořící statek a Thomasovu tvář. Bylo mi osm let, Ioannisovi třináct a Theofylaktovi patnáct. Byli jsme jako loutky na nějakém představení zinscenovaném chaosem kdesi na hipodromu. Od toho dne jsem při každé příležitosti zakoušel vrtkavost života. Staří Řekové asi měli s otáčením Země pravdu, když se můj život tolikrát vysypal ven z almary, kam ho moji rodiče pečlivě uložili.

Kéž mi Přesvatá Bohorodice chovající v náruči Krista dá sílu pokračovat. Právě ji vzývám, neboť během dlouhých let strávených na této zemi jsem se mnohokrát cítil zranitelný jako dítě. Kéž Přesvatá Bohorodice Větrná ze Samothráky dá, aby moje prsty pevně vedly pero navzdory mému věku osmdesáti let a děravé paměti. Budiž pochváleno Její jméno. Kéž mi pošle vítr, aby usušil můj inkoust, ale především ať opatruje tam v ráji mou matku, jejíž krev byla zbytečně prolita na prahu našeho domu, tři míle od opevněného Dorylaia. Je příliš brzy na to, abych psal o své druhé matce, abych vyprávěl její příběh, ale příliš pozdě na mizející denní světlo. Vzhledem k odporu vůči tmě zbožňuji tyto své dvě lampy a nemohu se nabažit vůně hořícího olivového oleje. Kolik nocí mi bude ještě olej svítit na stůl? To ví jen Přesvatá Bohorodice Větrná.